
รูปแบบการจัดการศึกษาในสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ

ยุทธนา เกื้อกุล¹

นิเลาะ แวอูเซ็ง²

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาในสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ โดยศึกษาจากอัลกุรอานและอัลหะดีษ และจากทัศนะของบรรดานักปราชญ์มุสลิม จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการจัดการศึกษาในสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นต้นแบบของการศึกษาแห่งมวลมนุษยชาติ โดยท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้จำแนกศาสตร์ออกเป็น 2 ศาสตร์ด้วยกัน ได้แก่ ศาสตร์ทางโลกและศาสตร์ทางธรรม ส่วนหลักสูตรและแนวคิดทางการศึกษาของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ โดยรวมแล้ววางอยู่บนพื้นฐานของอัลกุรอาน และสุนนะฮ์ และรูปแบบการสอนของท่านก็ได้แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ การสอนเป็นรายบุคคล และการสอนเป็นรายกลุ่ม

คำสำคัญ : รูปแบบการจัดการศึกษา การศึกษาอิสลาม, นบีมุฮัมมัด ﷺ

¹ นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาอิสลามศึกษา วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

² Ph.D. (Education-Educational Administration), ผู้ช่วยศาสตราจารย์ และอาจารย์ประจำหลักสูตรปริญญาโท (สาขาการบริหารและการจัดการศึกษาอิสลาม) วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

Model of Education Management of the Prophet Muhammad ﷺ

Yuttana Kuakul¹
Niloh Wae-u Seng²

Abstract

The purpose of this article aimed to study the model of educational management of the prophet Muhammad ﷺ by studying from the Holy Qur'an and Hadith as well as Muslim scholar's opinions. The findings showed that the model of educational management of the prophet Muhammad ﷺ was a model for the education of mankind. The prophet ﷺ classified knowledge into two categories, worldly education and religious. The prophet's curriculum and concept of education were based on the foundation of the Holy Qur'an and Hadith. And the model of his teaching was divided into two forms, namely; individual and collective.

Keywords : model of educational provision, Islamic education, the prophet Muhammad ﷺ

¹ M.A.Student in Islamic Studies Program, College of Islamic Studies, Prince of Songkla University

² Ph.D. (Education-Educational Administration), Assistant Professor, College of Islamic Studies, Prince of Songkla University

รูปแบบการจัดการศึกษาในสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ

บทนำ

การศึกษามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อมวลมนุษยชาติ เพราะการศึกษาเปรียบเสมือนดวงประทีปส่องนำชีวิต เป็นประตูของความสำเร็จ และเป็นกุญแจแห่งอารยธรรม ดังนั้นจึงไม่มีประชาชาติใดในโลกอันกว้างใหญ่นี้ที่ปฏิเสธความสำคัญของการศึกษา เพราะต่างตระหนักดีว่า พวกเขามิอาจจะดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างสงบสุขหากปราศจากการศึกษา ความจริงการศึกษานั้นไม่เพียงแต่จะมีความจำเป็นต่อมนุษย์เท่านั้น หากแต่ยังมีความสำคัญทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อมวลลูก (สิ่งถูกสร้าง) อื่นๆ ของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ อีกด้วย (อิบราฮีม ณรงครักษาเขต, 2546 : 1)

การศึกษาในสมัยท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งการศึกษาอิสลาม และเป็นต้นแบบของการศึกษาแห่งมวลมนุษยชาตินับเป็นที่ยอมรับในบรรดานักวิชาการมุสลิมว่าท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นทั้งครูและนักปรัชญาการศึกษาคนแรกในประวัติศาสตร์อิสลาม ถึงแม้ว่าท่านจะเป็นผู้ที่ไม่รู้หนังสือและไม่ได้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษาใดก็ตาม แต่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ สามารถที่จะสอนวิชาต่างๆ แก่บรรดาเศาะหาบะฮ์ ﷺ ได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้น รูปแบบการจัดการศึกษาในสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ จึงมีความโดดเด่นและมีความหลากหลาย ดังที่ได้สืบทอดมาจนถึงยุคปัจจุบัน บทความฉบับนี้เป็นการ

นำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาในสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ โดยเน้นการจำแนกศาสตร์หลักสูตร และแนวทางการศึกษา

1. การจำแนกศาสตร์

อิสลามให้ความสำคัญกับการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นฟัรฎู (ข้อบังคับ) เหนือมุสลิมทุกคนไม่ว่าการศึกษาด้านศาสนาหรือทางโลก มุสลิมจะต้องศึกษาทั้งสองด้านควบคู่กันไป จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ดังแบบอย่างของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ในด้านการศึกษา ท่านเป็นบรมครูคนแรก เป็นครูที่ยิ่งใหญ่ และเป็นครูที่คอยสั่งสอนและตักเตือนสานุศิษย์ด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพื่อหวังความโปรดปรานจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ถูกแต่งตั้งขึ้นมาเพื่ออบรมสั่งสอนมนุษยชาติให้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ดังนั้นมุสลิมทุกคนจึงจำเป็นต้องปฏิบัติตามแบบอย่างและคำสอนของท่านในด้านการศึกษา (Saiyid Sa'id 'Abd al-Ghani, 1419 : 13)

รอบ เอ็น มาลิก (Malik, 1983 : 44 อ้างถึงใน อิบราฮีม ณรงครักษาเขต, 2546 : 12) ได้เขียนไว้ในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของท่านว่า ตามทัศนะของอัลกุรอานแล้ว ที่มาของความรู้และศาสตร์ต่างๆ นั้นจะมีอยู่ 2 ประเภท (1) วะฮยู (Revelation) (2) ประสบการณ์ (Experiences) ความรู้ประเภทแรกนั้นจะได้มาจากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ในขณะที่ความรู้

ประเภทที่ 2 จะได้มาจากใครก็ได้ นอกจากนี้ อะหมัด ซะละบี (Shalabi, 1954 : 48) ได้เขียนไว้ในหนังสือ “History of Muslim Education” ว่า

“เมื่อท่าน (นบีมุฮัมมัด ﷺ) ได้ถึงที่เมืองมะดีนะฮ์ มัสยิดของท่านถูกสร้างขึ้นที่อัลมिरบัต และในมัสยิดแห่งนี้ท่านเคยสอนบรรดาเศาะหาบะฮ์ ﷺ ของท่านเกี่ยวกับความรู้ทางศาสนาและทางโลก”

จากคำกล่าวของมาลิกและซะละบีข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าศาสตร์ต่างๆ ที่มีอยู่ในสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ สามารถจำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ (1) ศาสตร์ทางธรรม (2) ศาสตร์ทางโลก แม้ศาสตร์ในสมัยดังกล่าวนี้จะมียุ่ 2 ประเภท แต่ศาสตร์ทั้งสองไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้ให้ความสำคัญแก่ศาสตร์ทั้งสอง ไม่ว่าจะเป็น ศาสตร์ที่เกี่ยวกับโลกนี้หรือโลกหน้า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ถือว่าทั้งโลกนี้และโลกหน้าล้วนมีความหมายต่อมนุษยชาติ (อิบราฮีม ญรงค์รักษาเขต, 2546 : 13) ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

(وَأَنْبَغُ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنَ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٦﴾)

ความว่า “และจงแสวงหาสิ่งที่ดีที่อัลลอฮ์ได้ประทานแก่เจ้าเพื่อปรโลก และอย่าลืมนส่วน

ของเจ้าในโลกนี้ และจงทำความดีเสมือนกับที่อัลลอฮ์ได้ทรงทำความดีแก่เจ้า และอย่าแสวงหาความเสียหายในแผ่นดิน แท้จริงอัลลอฮ์ไม่ทรงโปรดบรรดาผู้บ่อนทำลาย” อัลเกาะศ็อศ : 77)

จากอายะฮ์อัลกุรอานข้างต้นชี้ให้เห็นว่า พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงดัดเตอนมนุษย์ให้มีความตระหนักและมีความรับผิดชอบทั้งโลกนี้และโลกหน้า โดยพระองค์ให้ผู้ที่มีความร่ำรวยได้ใช้จ่ายทรัพย์สมบัติของเขาในหนทางที่ได้รับความโปรดปรานจากพระองค์ ทั้งนี้ เขาจะได้รับผลตอบแทนที่ดีทั้งโลกนี้และโลกหน้า และเขาก็จะต้องไม่ลืมนความโปรดปรานที่ครอบคลุมถึงอาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัย เพราะสิ่งดังกล่าวนั้นเขาจะต้องรับผิดชอบทั้งสิ้นและจะต้องถูกสอบสวนในวันอาคิเราะฮ์ เขาจึงจำเป็นต้องรับผิดชอบต่อหน้าที่และทำหน้าที่ให้ดีที่สุด นอกจากนี้ พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ยังทรงเตอนมนุษย์มิให้สร้างความเสียหายบนแผ่นดิน เพราะพระองค์ไม่ทรงโปรดบรรดาผู้บ่อนทำลาย อายะฮ์นี้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า อิสลามให้ความสำคัญทั้งสองโลกในเวลาเดียวกัน โดยไม่ได้มุ่งเน้นด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว ดังนั้น เมื่อพระองค์ทรงดัดเตอนมนุษย์ในการให้ความสำคัญทั้งสองโลกดังกล่าว แสดงว่าแนวทางและการปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความสุขและความปลอดภัยทั้งโลกนี้และโลกหน้านั้น มนุษย์ทุกคนก็ต้องศึกษา และ

จะต้องศึกษาทั้งสองศาสตร์ควบคู่กันไปในเวลาเดียวกัน

2. หลักสูตร

หลักสูตรการศึกษาในสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นหลักสูตรที่มุ่งเน้นด้านอะกิดะฮ์ อิบาเดฮ์ และวิถีการดำเนินชีวิต เป็นหลักสูตรที่ครอบคลุมทุกด้านของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม นอกจากนี้ยังเป็นหลักสูตรที่กำหนดขึ้นเพื่อจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม และสังคมกับมนุษย์ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ปกติหรือสงคราม เป็นหลักสูตรที่สมบูรณ์ที่สุดในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ โดยครอบคลุมถึงบทบัญญัติว่าด้วยครอบครัว สถานะของบุคคล การเงิน และกฎหมายพลเรือน เป็นต้น หลักสูตรการศึกษาในสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นหลักสูตรที่ต้องศึกษาควบคู่กันไประหว่างศาสนาและทางโลก (Kamel Salamat al-Diqas, 1993 : 75-76)

หลักสูตรการศึกษาในสมัยท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นหลักสูตรที่สามารถใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย เพราะเป็นหลักสูตรที่ประทานโดยพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ แก่มวลมนุษยชาติ โดยไม่มีข้อจำกัดว่าจะเป็นชาวอาหรับหรือมิใช่ชาวอาหรับ และที่สำคัญคือแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์จะไม่มีการเปลี่ยนแปลงตามความเปลี่ยนแปลงของเวลา สถานที่ และสัญชาติ เพราะมนุษย์ก็คือมนุษย์ ไม่ว่าจะอยู่ ณ แห่งหนใดก็ตาม มนุษย์จะมีความคล้ายคลึงกันในด้านอารมณ์ ความรู้สึก พฤติกรรม และการ

แสดงออก ดังนั้นหลักสูตรการศึกษาของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ จึงเป็นหลักสูตรที่ต้องและเที่ยงตรง ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

(إِنْ هَذَا الْقُرْآنُ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ)

ความว่า “แท้จริงอัลกุรอานนี้นำสู่ทางที่เที่ยงตรงยิ่ง” (อัลอิสรออ : 9)

และเป็นหลักสูตรที่ครอบคลุมทุกแง่มุมของชีวิต ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

(اَلْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعَمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا)

ความว่า “วันนี้ข้าได้ให้สมบูรณ์แก่พวกเจ้าแล้วซึ่งศาสนาของพวกเจ้า และข้าได้ให้ครบถ้วนแก่พวกเจ้าแล้ว ซึ่งความเมตตาของข้า และข้าได้เลือกอิสลามให้เป็นศาสนาแก่พวกเจ้าแล้ว” (อัลมาอิดะฮ์ : 3)

หลักสูตรการศึกษาในสมัยท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นหลักสูตรที่มีพื้นฐานจากอัลกุรอานและแบบฉบับของท่าน เป็นคัมภีร์เล่มเดียวที่ไม่ล้าหลัง สามารถอยู่ร่วมกับประชาชาติทุกยุคทุกสมัยนับตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และอนาคต เป็นคัมภีร์ที่มีความเป็นอมตะที่พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงปกป้องรักษา มิให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ และยังไม่มีผู้ใดสามารถประพันธ์แม้เพียงสักสุเราะฮ์ที่เสมอเหมือนอัลกุรอาน ด้วยเหตุนี้ อัลกุรอานจึงถือเป็นมูอฺญิซาต (ความมหัศจรรย์) อย่างหนึ่งของ

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ และเป็นหลักสูตรที่ครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุดที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้นำมาเผยแผ่แก่มนุษยชาติ

3. แนวคิดทางการศึกษา

การศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิต การศึกษาเปรียบเสมือนเป็นเทียนส่องทางเพื่อนำพาชีวิตมนุษย์ไปสู่ความผาสุกและได้รับความโปรดปรานจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และการศึกษาทำให้มนุษย์ได้รู้แนวทางในการปฏิบัติการทำงานที่ดีเพื่อเป็นเสบียงแก่ตัวเขาในวันอาคิเราะฮ์ ดังนั้น ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ จึงกำหนดให้การศึกษาเป็นสิ่งจำเป็น (วาญิบ) เหนือมุสลิมทุกคน ดังที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า

((طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ))

ความว่า “การศึกษาหาความรู้จำเป็นสำหรับ (ข้อบังคับ) เหนือมุสลิมทุกคน” (บันทึกโดยอิบนุ มานะฮ์, ม.ป.ป. : ส่วนหนึ่งของหะดีษ 224)

เป็นที่ยอมรับในบรรดานักวิชาการมุสลิมว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นทั้งครูและนักปรัชญาการศึกษาคนแรกในประวัติศาสตร์อิสลาม (Malik, 1983 : 42 อ้างถึงในอิบราฮีม ณรงครักษาเขต, 2546 : 21) แม้ว่าท่าน นบีมุฮัมมัด ﷺ จะเป็นผู้ที่ไม่รู้หนังสือและไม่ได้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษาใด แต่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ สามารถที่จะสอนวิชาจิตวิทยา ปรัชญา และกฎต่างๆ ทางการศึกษา

แก่บรรดาเศาะหาบะฮ์ ﷺ ของท่านได้อย่างสมบูรณ์ไม่มีที่ติ (Rahman, 1980 : 3 อ้างถึงใน อิบราฮีม ณรงครักษาเขต, 2546 : 22) แนวคิดทางการศึกษาของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ วางอยู่บนพื้นฐานของอัลกุรอานและแบบฉบับของท่าน ดังนั้น หากต้องการศึกษาแนวคิดทางการศึกษาของท่าน ก็จำเป็นที่จะต้องศึกษาอัลกุรอานและอัลหะดีษไปพร้อมๆ กัน

แนวคิดทางการศึกษาของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ จะมุ่งเน้นการเป็นแบบอย่างที่ดีและมีบุคลิกภาพที่ดีของท่านต่อบรรดาเศาะหาบะฮ์ (อัครสาวก) ﷺ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวออกมาเป็นคำพูด การกระทำ และการยอมรับ มีพื้นฐานมาจากอัลกุรอาน ดังนั้น มารยาทของท่านก็คือมารยาทอัลกุรอาน พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ได้เตรียมหลักการไว้ให้ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นการเฉพาะด้วยการประทานวะฮยูให้แก่ท่านที่เป็น อาเยฮ์อัลกุรอานและหะดีษ ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

(وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ

يُوحَىٰ) ()

ความว่า “และเขาไม่พูดบนพื้นฐานของอารมณ์ของเขา นอกจากเขาพูดด้วยวะฮยูที่ถูกประทานลงมาแก่เขา” (อันนัจญ์ : 3-4)

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นแบบฉบับที่ดีงามและมีบุคลิกภาพที่ครอบคลุมทุกด้านของความเป็นมนุษย์ไม่ว่าทางด้านร่างกาย จิตใจ

อารมณฺ์ สํักมฺ์ และสติปัญญา ดังที่พระองค์
อัลลอฮฺ ﷻ ตรัสว่า

(وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ۝)

ความว่า “และแท้จริงเจ้านั้นอยู่บน
คุณธรรมอันยิ่งใหญ่” (อัลเกาะลัม : 4)

ท่านซัยน มุฮัมมัด ซะฮาตะฮฺ
(ม.ป.ป. : 6-7) ได้กล่าวถึงแบบอย่างอันดีงาม
ของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ว่า “ท่านนบีมุฮัมมัด
ﷺ ได้วางรูปแบบอันเป็นแบบอย่างของ
มารยาทในทางปฏิบัติที่มุสลิมทุกคนควรนำมา
เป็นแนวทางแห่งการดำรงชีวิตเป็นอย่างยิ่ง
ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้ดำรงไว้ซึ่งแบบอย่างที่ได้
ทำการเรียกร้องจนไม่สามารถแบ่งแยกได้
ระหว่างการดำเนินชีวิตจริงกับการแสดงให้ดู
เป็นแบบอย่างตามที่ท่านได้เรียกร้อง
คุณลักษณะอันประเสริฐของท่านครอบคลุมใน
ทุกๆ ด้านของการดำเนินชีวิต ท่านเป็นบิดาผู้
เต็มเปี่ยมไปด้วยความเมตตาและเป็นจอมทัพผู้
กล้าหาญ และยังเป็นครูผู้ชาญฉลาด เป็นผู้ที่ถูก
ทดสอบที่เปี่ยมล้นด้วยความอดทน
นอกจากนั้นแนวทางของท่านได้หยิบยื่น
ขอบข่ายการศึกษาให้แก่เราไว้อย่างครบถ้วนอีก
ด้วย แนวทางของท่านเพียบพร้อมไปด้วยการ
ปลูกฝังพื้นฐานการเรียนการสอนและวิธีการ
จัดการเรียนการสอน โดยท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้
ให้ความสำคัญต่อระดับและฐานันดรของผู้เรียน
และยอมรับในความแตกต่างระหว่างบุคคลที่มี
อยู่ในตัวของผู้เรียน ดังจะเห็นได้จากการที่ท่าน
ได้เริ่มการเรียนการสอนให้ดำเนินไปทีละขั้นตอน

เช่นการปลดปล่อยบรรดาประชาชาติของท่าน
ออกจากประเพณีปฏิบัติที่ขัดแย้งต่อคำสอนของ
อิสลามที่กำลังแผ่กระจายปกคลุมสังคมในสมัย
นั้นเหมือนเงาตามตัว นอกจากนั้นท่านยังได้
ชี้นำด้วยการให้เกียรติต่ออุดมการณ์ที่ดีและ
เปลี่ยนแปลงอุดมการณ์หรือแนวทางปฏิบัติที่ไม่
ถูกต้องด้วยการใช้สื่อการสอน เช่น การขีด
เขียนบนพื้นทราย การชี้ด้วยนิ้วมือของท่าน
ท่านได้เชื่อมโยงการสอนเข้ากับเหตุการณ์ที่
เกิดขึ้นจริง ท่านได้ใช้การเล่าเรื่อง การ
ยกตัวอย่างประกอบ การอุปมาอุปไมย การฝึก
ปฏิบัติจริง การร่วมอภิปรายและสนทนาในการ
สอนเคาะหาบะฮฺ ﷻ ของท่าน”

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นผู้เมตตา
กรุณาต่อผู้เรียน ท่านไม่ประสงค์ให้พวกเขาต้อง
พบกับความยากลำบากในการศึกษา ท่านรักใน
สิ่งที่ย่าง สงสารและเมตตาต่อผู้เรียน ส่งเสริม
และสนับสนุนในด้านการศึกษาอย่างสม่ำเสมอ
และทุ่มเทเสียสละแรงกายในการให้ความรู้แก่
ผู้เรียนในทุกเวลาและทุกโอกาส ดังที่พระองค์
อัลลอฮฺ ﷻ ตรัสว่า

(لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ
مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ
رَّحِيمٌ ۝)

ความว่า “แท้จริงมีเราะฮ์สูลคนหนึ่งจาก
พวกท่านเองได้มาหาพวกท่านแล้ว เป็นที่ลำบากใจ
แก่เขาในสิ่งที่พวกท่านได้รับความทุกข์ยาก เป็นผู้
ห่วงใยพวกท่าน เป็นผู้เมตตา ผู้กรุณาสงสารต่อ
บรรดาผู้ศรัทธา” (อัตเตาบะฮฺ : 128)

แนวคิดทางการศึกษาของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ มุ่งเน้นการศึกษาที่มีประโยชน์เท่านั้น ความรู้ที่ไม่เป็นประโยชน์จะต้องละทิ้งไป ดังที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้วิงวอนขอคูอาอจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ให้ห่างไกลจากความรู้ที่ไม่เกิดประโยชน์ โดยท่านได้ขอวิงวอนว่า

((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ وَمِنْ قَلْبٍ لَا يَخْشَعُ وَمِنْ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ وَمِنْ دَعْوَةٍ لَا يُسْتَجَابُ لَهَا))

ความว่า “ขอความคุ้มครองจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงให้ข้าพระองค์ห่างไกลจากความรู้ที่ไม่เกิดประโยชน์ จากหัวใจที่ไม่ยำเกรง จากอารมณ์ที่มีความต้องการไม่สิ้นสุด และจากการวิงวอนขอที่ไม่ถูกต้องรับ” (บันทึกโดยมุสลิม, 1996 : ส่วนหนึ่งของหะดีษหมายเลข 2722)

นอกจากนี้ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กำชับบรรดาเศาะหาบะฮ์ ﷺ ให้ศึกษาหาความรู้ควบคู่กับการปฏิบัติ เพราะความรู้ได้ก็ตามที่ได้รู้เรียนมา หากไม่นำไปปฏิบัติก็จะไม่เกิดประโยชน์ใดๆ ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ۚ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ۚ))

ความว่า “โอ้บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย ทำไมพวกเจ้าจึงกล่าวพูดในสิ่งที่พวกเจ้าไม่ปฏิบัติ

เป็นที่น่าเกลียดยิ่งที่อัลลอฮ์ การที่พวกเจ้าพูดในสิ่งที่พวกเจ้าไม่ปฏิบัติ” (อัคศ็อฟ : 2-3)

4. รูปแบบการสอนของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ มีรูปแบบการจัดการศึกษาที่มีความหลากหลาย ครอบคลุมทั้งในสมัยมักกะฮ์และมะดีนะฮ์ โดยรูปแบบการจัดการศึกษาของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เปรียบดังการศึกษานอกระบบที่ครอบคลุมทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ทั้งนี้ มีจุดประสงค์เพื่อให้บรรดาเศาะหาบะฮ์ ﷺ มีความสมบูรณ์แบบทุกด้านในการดำเนินชีวิต และเป็นการจัดการศึกษาที่เน้นทั้งโลกดุนยาและอาคิเราะฮ์ ดังนั้น รูปแบบการสอนของท่าน นบีมุฮัมมัด ﷺ จึงมีความหลากหลาย (al-Hazimi. 2000 ; al-Nahlawi. 1994 ; Mahmud Qambar and al-Safi. 1991 ; Muhammad Sa'id Mauluwi. 1989) ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ดังนี้ 1. การสอนเป็นรายบุคคล 2. การสอนเป็นรายกลุ่ม

1) การสอนเป็นรายบุคคล

การสอนเป็นรายบุคคล เป็นรูปแบบการสอนที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้สอนบรรดาเศาะหาบะฮ์ ﷺ เป็นกรณีเฉพาะ ดังมีเนื้อหาสาระที่หลากหลาย ตามเหตุการณ์และสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยพวกเขาส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดและสนิทสนมกับท่าน เช่น ผู้ที่มีความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติ ผู้ที่อยู่ในครอบครัวของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ และผู้ที่มีบ้านใกล้เคียงกับท่าน และบรรดาเศาะ

หาบะฮฺ ﷺ ที่มีความรู้ทั้งหลาย เช่น อุบู สุรัยเราะฮฺ อิบน์ อับบาส และมูอาซ บิน ญะบัล เป็นต้น ดังมีรายงานจากมูอาซเล่าว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้แต่งตั้งฉัน (ไปว่าการเมืองเยเมน) ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า

((إِنَّكَ سَتَأْتِي قَوْمًا أَهْلَ كِتَابٍ فَإِذَا جِئْتَهُمْ فَادْعُهُمْ إِلَى أَنْ يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَعْيَانِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ))
(رواه البخاري، 1989 : 1496)

ความว่า “แท้จริงท่านจะได้พบกับชุมชนหนึ่งจากชาวคัมภีร์ เมื่อท่านไปพบพวกเขา จงเชิญชวนพวกเขาสู่สัจยัปฏินาณตนว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใด นอกจากอัลลอฮ์ และฉันเป็นศาสนทูตแห่งอัลลอฮ์ หากพวกเขายอมรับดังกล่าวมาแล้ว จงสอนพวกเขาว่าอัลลอฮ์ทรงกำหนดให้พวกเขาละหมาดห้าเวลาในวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง หากพวกเขายอมรับก็จงสอนพวกเขาว่าอัลลอฮ์ได้ทรงบัญชาให้พวกเขาจ่ายซะกาต โดยรวบรวมจากผู้มั่งมีในกลุ่มของเขาไปแจกจ่ายแก่ผู้ขัดสนในกลุ่มของเขา หากพวกเขายอมรับดังกล่าวนั้นอีก ฟังระวังส่วนดีๆ ในทรัพย์สินของพวกเขา และจงห่วงเกรงจากดุอาอ์ของผู้ได้รับความอธรรม เพราะระหว่างเขา

(ผู้ได้รับความอธรรม) กับอัลลอฮ์นั้นไม่มีสิ่งใดขวางกั้น” (บันทึกโดย al-Bukhariy, 1989 : 1496)

จากหะดีษข้างต้น เป็นคำสอนของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ที่ได้กล่าวสั่งสอนและตักเตือนแก่ มูอาซ ก่อนที่เขาจะเดินทางไปเผยแพร่ศาสนาอิสลามยังประเทศเยเมน โดยท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้สั่งมูอาซให้เริ่มประกาศเชิญชวนชาวคัมภีร์สู่สัจยัปฏินาณตนว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใด นอกจากอัลลอฮ์ และฉันเป็นศาสนทูตแห่งอัลลอฮ์ ต่อมาก็สอนพวกเขาเกี่ยวกับการละหมาดห้าเวลา และการจ่ายซะกาต และท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวเตือนมูอาซให้ฟังระวังจากการกระทำที่เป็นอธรรม เนื่องจากการขูดอาอ์ของผู้ได้รับความอธรรม เพราะการขูดอาอ์ของเขานั้น พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงตอบรับอย่างแน่นอน

2) การสอนเป็นรายกลุ่ม

การสอนเป็นรายกลุ่ม เป็นรูปแบบการสอนที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้สอนบรรดาเศาะหาบะฮฺ ﷺ ที่มีจำนวนคนกลุ่มเล็กและกลุ่มใหญ่ ซึ่งแตกต่างกับการสอนเป็นรายบุคคล ที่ท่านได้สอนแบบเน้นเฉพาะบุคคลบางคนเท่านั้น ส่วนสถานที่สอนก็คงไม่แตกต่างกันมากนัก โดยท่านได้ใช้สถานที่สอน ณ ที่บ้านของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ บ้านอรัคม บิน อปี อัลอรัคม มัสยิด และสถานที่ทั่วไป ดังที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้เชิญชวนกลุ่มคน เพื่อสอนพวกเขา ตามสถานที่และ

สถานการณ์ต่างๆ โดยมีรายงานจากอิบน์อับบาส رضي الله عنه เล่าว่า

((لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ (وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ

الْأَقْرَبِينَ ﷻ) خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى صَعِدَ الصَّفَا فَهَتَفَ يَا صَبَاحَاهُ فَقَالُوا مَنْ هَذَا الَّذِي يَهْتِفُ قَالُوا مُحَمَّدٌ فَاجْتَمَعُوا إِلَيْهِ فَقَالَ يَا بَنِي فُلَانٍ يَا بَنِي فُلَانٍ يَا بَنِي فُلَانٍ يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَاجْتَمَعُوا إِلَيْهِ فَقَالَ أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَحْبَرْتُكُمْ أَنَّ خَيْلًا تَخْرُجُ بِسَفْحِ هَذَا الْجَبَلِ أَكُنْتُمْ مُصَدِّقِي قَالُوا مَا جَرَيْنَا عَلَيْكَ كَذِبًا قَالَ فَإِنِّي نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيَّ عَذَابٍ شَدِيدٍ))

(رواه مسلم، 1996 : من الحديث 355)

ความว่า “เมื่ออายะฮ์ที่ว่า “และท่านจงเตือนวงศ์ญาติของพวกท่านที่ใกล้ชิด” (อัลซุฮรออ : 214) ประทานลงมา รวมทั้งพวกพ้องของพวกท่านที่พวกเขามีหัวใจอันบริสุทธิ์ ท่านเราะสูล ﷺ ได้ออกไปจนกระทั่งได้ขึ้นไปบนภูเขาอัศเศาะฟา และท่านเราะสูล ﷺ ได้ร้องตะโกนว่า โอ้ เศาะบาหาฮ์⁵ กลุ่มผู้คนที่พากันพูดว่าเป็นใคร? (ที่ประกาศ) ต่อมาพวกเขาก็ได้มารวมตัวล้อมรอบท่านเราะสูล ﷺ ท่านเราะสูล ﷺ กล่าวว่า พวกท่านมีความเห็น

ว่าอย่างไร หากฉันบอกพวกท่านว่ามีกองคาราวานม้ายกทัพมายังภูเขาด้านนี้ พวกท่านจะเชื่อฉันไหม? พวกเขาเป็นคนที่กล่าวว่า พวกเราไม่เคยได้ยินกิตติศัพท์ของท่านมาก่อนเลย ว่าท่านเป็นคนโกหก ท่านเราะสูล ﷺ กล่าวว่า แท้จริงฉันมาเตือนพวกท่านว่า กำลังเผชิญกับการลงโทษอย่างร้ายแรง” (บันทึกโดย Muslim, 1996 : ส่วนหนึ่งของหะดีษ 355)

จากรูปแบบการจัดการศึกษาในสมัยท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ที่ได้แบ่งรูปแบบการสอนเป็นรายบุคคลและรายกลุ่ม ซึ่งท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ไม่ได้ยึดรูปแบบการสอนใดการสอนหนึ่งเป็นการเฉพาะ แต่ท่านจะใช้ทั้งสองรูปแบบการสอนสลับกันไปตามสถานการณ์และเหตุการณ์ที่แตกต่างกัน การสอนทั้งสองรูปแบบจะใช้สถานที่สอนที่ไม่ได้แตกต่างกันมากนัก โดยท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้ทำการสอน ณ บ้านของท่าน บ้านอรรกอม บิน อาบี อัลอรรกอม มัสญิด และสถานที่ทั่วไป การสอนเป็นรายบุคคลนั้น ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ จะเริ่มใช้ในการประกาศเชิญชวนศาสนาครั้งแรก ณ บ้านของท่านเอง และบ้านของอรรกอม เป็นระยะเวลา 3 ปี ต่อมาท่านก็ใช้ตามเหตุการณ์และสถานการณ์ที่เหมาะสม ส่วนการสอนเป็นรายกลุ่ม ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เริ่มใช้ในการประกาศเชิญชวนแบบเปิดเผย ณ นครมักกะฮ์ และใช้อย่างเป็นทางการ ณ มัสยิดของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ในสมัยมะดีนะฮ์

การสอนทั้งสองรูปแบบของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ไม่ว่าจะเป็นการสอนเป็นรายบุคคล

⁵ โอ้ เศาะบาหาฮ์ เป็นคำอุทานที่ใช้เรียกในภาษา

อาหรับ ใช้เมื่อต้องการความช่วยเหลือหรือบอกกล่าว

(แจ้ง) แก่ผู้อื่นถึงอันตราย

หรือการสอนเป็นรายกลุ่ม ถึงแม้ว่าจะเป็นการสอนที่ท่านได้สอนกลุ่มคนจากบรรดาเศาะหาบะฮ์ ﷺ เท่านั้น แต่หลัก คำสอนต่าง ๆ สามารถนำมาใช้ได้ในทุกยุคทุกสมัยโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงหลักคำสอนแต่อย่างใด เพราะมุสลิมทุกคนจะต้องปฏิบัติตามคำพูด การกระทำ และสิ่งที่ยอมรับจากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ จนกระทั่งถึงวันแห่งการสอบสวน ส่วนเนื้อหาสาระที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กำหนดในการสอนทั้งสองรูปแบบนั้นมีความหลากหลาย โดยการสอนเป็นรายบุคคล ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ จะสอนศาสนาทั่วไปและศาสนาที่มุ่งเน้นคุณลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละบุคคลที่ท่านได้สอน ซึ่งสังเกตได้จากการซักถามของบรรดา เศาะหาบะฮ์ ﷺ ที่ตั้งคำถามเหมือนกัน (อยู่คนละเหตุการณ์) แต่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ให้คำตอบที่แตกต่างกัน เพราะท่านดูจากตัวบุคคลที่มีความแตกต่างกัน แต่หากการสอนเป็นรายกลุ่ม ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ก็จะสอนสิ่งที่จำเป็นขั้นพื้นฐานสำหรับประชาชาติ และมีความเป็นกลางมากที่สุด เนื้อหาสาระที่สอนก็จะเป็นเรื่องที่สำคัญมากกว่าการสอนเป็น

รายบุคคล เช่น หากเป็นเรื่องการส่งเสริมและสนับสนุนให้ปฏิบัติ ท่านก็มุ่งเน้นและกล่าวเตือนหลายครั้ง หากเป็นเรื่องห้ามปรามท่านก็จะสอนด้วยสีหน้าที่บึ้งตึง เสมือนว่าท่านจะไม่ประสงคืให้บรรดาเศาะหาบะฮ์ ﷺ ปฏิบัติอย่างยิ่ง

สรุป

รูปแบบการจัดการศึกษาในสมัยท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นต้นแบบของการศึกษาแห่งมวลมนุษยชาติ เป็นรูปแบบการจัดการศึกษาที่สมบูรณ์แบบที่สุดและครอบคลุมทุกแง่มุมของการดำเนินชีวิต โดยท่านได้จำแนกศาสตร์ออกเป็น 2 ศาสตร์ด้วยกัน ได้แก่ ศาสตร์ทางโลกและศาสตร์ทางธรรม ส่วนหลักสูตรและแนวคิดทางการศึกษาของท่านโดยรวมแล้ววางอยู่บนพื้นฐานของอัลกุรอานและสุนนะฮ์ และรูปแบบการสอนของท่านก็ได้แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ การสอนเป็นรายบุคคล และการสอนเป็นรายกลุ่ม (กลุ่มเล็กและกลุ่มใหญ่)

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

ชัยน มุฮัมมัด ซะฮาดะฮฺ. ม.ป.ป. **ศึกษาศาสตร์อิสลามและกระบวนการจัดการเรียนการสอน**

อิสลามศึกษา. ดนรอหีม สุนทรมาลาตี, ผู้แปล.

มุฮัมมัดอะฎียะฮฺ อัล-อิบรอฮีม . 2521. **การศึกษาในอิสลาม.** แปลจาก Education In Islam

โดย มุฮัมมัดอมีน บินกาสน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ อัล-ญีฮาด

สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับแห่งประเทศไทย. **พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน พร้อมความหมายภาษาไทย.**

ราชอาณาจักร ซาอุดีอาระเบีย (อัลมะดีนะฮฺ อัลมุนาวัเราะฮฺ) : ศูนย์กษัตริย์ฟะฮัด เพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน

อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต. 2546. **ประวัติการศึกษาอิสลาม.** วิทยาลัยอิสลามศึกษา

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

หนังสือภาษาอาหรับ

Ahmad Ahmad Ghalush. 1987. **al-Da'wat al-Islamiyyah.** (الدعوة الإسلامية). Beirut : al-Sharkat al-'Alamiyyah Li al-Kitab

al-Hazimi, Khalid Hamid. 2000. **Usul al-Tarbiyyah al-Islamiyyah.**

(أصول التربية الإسلامية) . Saudi Arabia : Dar Alim al-Kutub

Kamel Salamah Diqas, 1994. **Dawlat al-Rasul ﷺ Min al-Takwin Ila al-Tamkin.**

(دولة الرسول صلى الله عليه وسلم من التكوين إلى التمكين) Amman : Dar Ammar

al-Nahlawi, 'Abd al-Rahman. 1994. **Min Asalib al-Tarbiyyat al-Islamiyyah al-**

Tarbiyyah Bi al-'Ibrah. (من أساليب التربية الإسلامية، التربية بالعبارة) . Beirut : Dar al-Fikr al-Mu'asir

Mahmud Qambar, al-Bailawi, Hasan Husein and al-Safi, Muhammad Wajih. 1991.

Dirasat Fi Usul al-Tarbiyyah. (دراسات في أصول التربية) . Kuwait : Dar al-Thaqafah

Muhammad Bin Maqbal Bin Muhammad al-Maqbal. .n.d.. **al-Awlad Wa Tarbiyyatuhum**

Fi Daw'i al-Islam. (الأولاد و تربيتهم في ضوء الإسلام) . Kuwait : Matba'a Najd

al-'Alamiyyah

Muhammad Sa'id Mauluwi. 1989. **al-Murabbi Muhammad** ﷺ .

(المربي مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) . Kuwait : Maktabah Dar al-‘Urubah Li al-Nashar Wa al-Tauzi‘e

หนังสือภาษาอังกฤษ

Ahmad Shalaby. 1954. **History of Muslim Education**. Beirut : Dar al-Kashshaf